

M. Cüneyt Kaya (ed.), *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013, 869 sayfa, ISBN: 978-605-4829-05-7

Hümeyra Özturan*

Uzunca bir süredir Türkiye’de, gerek üniversitelerde ders kitabı olarak okutulması, gerek genel okuyucunun istifadesi için, mevcut oryantalist literatürdeki sorunlardan arınmış, alandaki Türkçe birikimi yansıtan, özgün ve kapsamlı bir İslâm felsefesi kitabına ihtiyaç duyulmaktaydı. Son yıllarda bu ihtiyaca binaen yeni eserlerin kaleme alınmaya başlandığı görülmektedir. Bunların arasında, bilhassa her bir konuyu uzmanının kaleminden öğrenme imkânı sunması ve filozof merkezli-problem merkezli okuma ikilemine düşürmeksizin her iki yöntemle de İslâm felsefesini ele alması bakımından öne çıkan yeni bir eser olan, M. Cüneyt Kaya editörlüğünde hazırlanmış, *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, 2013 yılı Ekim Ayı’nda İSAM tarafından yayınlanarak okuyucuların istifadesine sunuldu.

869 sayfalık hacimli bir çalışma olan bu eseri özel kılan niteliklerin başında, İslâm felsefesine dair bilgi edinmek isteyen bir okuyucunun ihtiyaç duyacağı farklı nitelikteki temel bilgileri büyük oranda kapsaması gelmektedir. Çünkü eser, yukarıda da belirtildiği üzere filozof merkezli-problem merkezli yazım tarzının ikisini de kullanmasının yanı sıra, hem İslâm düşüncesine katkıda bulunan isimleri müstakil olarak ele alan bölümlere hem de mantık, metafizik, ahlâk gibi felsefenin farklı disiplinleri çerçevesinde konuyu işleyen bölümlere yer ayırmıştır. Ayrıca, antik kaynakların İslâm dünyasına intikaline ve İslâm dünyasında felsefe eğitiminin tarihine ilişkin iki müstakil bölümün yer alması da eseri farklı kılmaktadır. Kitaba ek olarak konulmuş olan “Arapçaya Tercüme Edilen Yunanca Felsefî Eserler” listesi ve “İslâm Filozoflarının Türkiye’de Neşir ve Tercüme Edilen Eserleri Bibliyografyası” ile, her bölümün sonunda yer alan ileri okuma önerileri, bilhassa İslâm felsefesi alanında çalışacaklar için kitabın kaynaklık değerini arttırmaktadır.

Kitap, eserin editörü olan M. Cüneyt Kaya tarafından kaleme alınan “İslâm Felsefesinin Mahiyeti Üzerine” makalesiyle başlamaktadır. Bu makalede Kaya, genel olarak “İslâm felsefesi” kavramına dair tartışmaları özetleyerek, eserde konu edilecek İslâm

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

felsefesinin mahiyetine dair bir çerçeve sunmaktadır. Kaya, ayrıca, kitapta sıkça zikredilecek olan “İslâm filozofu” ve “klasik dönem” gibi kavramların mahiyetine dair de kısa açıklamalar yapmaktadır. Bu girişten sonra, İbrahim Halil Üçer’in kaleme aldığı “Antik Hellenistik Birikimin İslâm Dünyasına İntikali: Aristotelesçi Felsefenin Üç Büyük Dönüşüm Evresi” isimli makalede İslâm dünyasının tevarüs ettiği antik miras, Aristoteles düşüncesinin geçirdiği evreler belirginleştirildikten sonra kısaca ortaya konmaya çalışılmaktadır. Burada yazarın altını çizdiği, “söz konusu antik kaynaklarının aktarımını, tercüme listeleri üzerinden konu etmekle yetinmenin meseleyi eksik bırakacağı, tercüme döneminin etki ve niteliği ortaya konmak isteniyorsa, bunun problematik bir inceleme yoluyla yapılabileceği” tespiti son derece önemli ve isabetli görünmektedir.

İslâm felsefesinin mahiyeti ve devraldığı mirası konu edinen giriş niteliğindeki ilk iki bölümden sonra kitabın “tarihî” kısmını oluşturan bölümler başlamakta, bu bölümlerde sırasıyla Kindî, Ebû Bekir er-Râzî, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, İbn Miskeveyh, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Bâcce, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Sühreverdî, Fahreddin er-Râzî, Nasîrüddin Tûsî, İbnü’l-Arabî ve Sadreddin Konevî’den oluşan on beş isim, İslâm felsefesine katkıları bağlamında müstakil olarak ele alınmaktadır. Genel olarak, ele alınan düşünürün hayatı ve eserleri, öne çıkan teori ve yaklaşımlarının özetlenmesi şeklinde inşa edilmiş bu bölümlerin bazılarında yer alan, söz konusu düşünürün kendinden sonrakiler üzerindeki etkisini ele alan müstakil alt başlıklar, kitabı farklı kılan bir başka önemli nitelik olarak görünmektedir. Kindî, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Sühreverdî, İbnü’l-Arabî ve Konevî’nin, kendilerinden sonraki literatür ve felsefe eğitimi üzerindeki etkilerine değinen bu alt bölümler, İslâm düşüncesindeki tarihî seyir ve devamlılığa dair bir izlenim edindirmekte, bu da filozof merkezli anlatımın, okuyucuyu “felsefe tarihindeki düşünce gelişimi bağlantılarını kopuk şekilde kavrama”ya sevk eden dezavantajını asgariye indirmiş görünmektedir.

Eserde her bir düşünürün, söz konusu isme dair Türkçe literatürde akademik çalışmalarıyla öne çıkmış yazarlarca kaleme alındığı görülmektedir. Bunun olumlu ve olumsuz sayılabilecek iki neticesi olduğu düşünülebilir. Olumlu neticesi, konuyu zaten öncesinde ayrıntılı biçimde incelemiş ve çalışmış yazarın, ele alınan düşünürre dair ham değil, işlenmiş bir birikimi aktarıyor olmasıdır. Olumsuz görülebilecek neticesi ise, kitapta yer alan makalenin, yazarın söz konusu düşünürre dair önceki yayınlarının bir tekrarına dönüşebilme ihtimalidir. Yine de, verilen genel bilgiler ve bilhassa her düşünürre dair makalenin sonunda yer alan bibliyografya ve ileri okumalar listesi düşünüldüğünde, ele aldığı İslâm düşünürleri için kitabın çok iyi bir başlangıç noktası oluşturduğu söylenmelidir.

Müstakil olarak ele alınan isimler arasında İbnü’l-Arabî ve Sadreddin Konevî’ye yer verilmiş olması da kitabın dikkat çekici bir özelliğidir. Çünkü daha ziyade muta-

savvıf olarak değerlendirilen bu isimlerin, genel olarak İslâm felsefesi kitaplarında şimdiye kadar ayrıca ele alınmadığını görmekteyiz. Ancak İslâm düşüncesine yapmış oldukları katkı göz önünde tutulduğunda, bu isimlerin eserde göz ardı edilmiş olması çalışmayı kıymetlendirmektedir. Ayrıca, Ekrem Demirli'nin kaleme aldığı bu bölümle, İbnü'l-Arabî ve Konevî üzerinden felsefenin tasavvufla teması ve böylece klasik sonrası dönemde ilimlerin tedahülü de konu edilmiş olmaktadır. Demirli, örnek bazı metafizik sorunlar üzerinden İbnü'l-Arabî ve Konevî katkısını göstermeye çalışarak tasavvufla mezcolmuş felsefenin niteliğini de kısmen örneklemiştir.

Kitabın “problematik” kısmında ise sırasıyla İslâm felsefesinde mantık, psikoloji, metafizik, ahlâk ve siyaset konu edilmektedir. Yine, ele alınan disiplinde yayınlar yapmış akademisyenlerce kaleme alınan bu bölümlerde standart bir içerik inşası bulunmamakta, her yazarın kendi vurgulamak istediği hususların ön plana çıkarıldığı makaleler eserde yer almaktadır. İslâm felsefesinde ele alınan metafizik problemlere ilişkin Ömer Türker tarafından yazılmış olan makalede, İslâm felsefesi tarihi yazımı bakımından son derece önemli görünen şu iddia desteklenmektedir: Türker'e göre, Müslümanların sudurcu metafizik anlayışa varis oldukları ve tercümeler döneminde hataen Aristoteles'e atfedilerek çevrilen Yeni-Platoncu metinlerin de bunun en temel sebebi olduğu şeklindeki yaygın kanaat son derece zayıftır. Türker, sudurcu felsefenin benimsenmesinin bizzat Fârâbî marifetiyle yapılmış bilinçli bir tercih olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla ortada, yanlış bir aktarımın yol açtığı tesadüfi bir şekillenme değil, bir İslâm filozofunun, Tanrı-âlem-insan ilişkisini en isabetli biçimde izah ettiğini düşündüğü bir sistemi bilinçli olarak benimsemesi söz konusudur. Türker, Fârâbî'nin Aristoteles felsefesini izah ettiği metinlerinde sudur teorisinden hiç bahsetmiyor oluşunu da bunu destekleyici bir bilgi olarak sunmaktadır.

Çalışmanın son bölümünü, Mustakim Arıcı tarafından kaleme alınmış olan, felsefe eğitimine ilişkin makale oluşturmaktadır. Literatürde tartışmalı olan pek çok mevzuu içermesi bakımından böyle bir konunun ele alınıp müstakil bir bölüm hâlinde kitapta yer bulması son derece önemli ve isabetli görünmektedir. Bu makalede Arıcı, İslâm döneminde felsefi tedrisatın nasıl olduğu sorusuna cevap ararken, söz konusu felsefe eğitiminin Gazzâlî ve Râzî sonrasında ne şekilde devam ettiğini de sorgulamakta, böylelikle klasik dönem sonrasında İslâm dünyasında felsefenin, varlığını ne oranda devam ettirdiği şeklindeki tartışmalı konuya da değinmektedir. Öncelikle klasik dönemdeki felsefe eğitiminin niteliğine ilişkin olarak yazar, bu dönemde kurumsal bir felsefe eğitiminin olmayışının altını çizmekte, Kindî ve Fârâbî tarafından aktarılan, İbn Sinâ'nın ise otobiyografisi yoluyla ortaya konmuş olan bireysel öğrenim aşamalarına işaret etmektedir. Medrese dışı felsefi tedrisatın yapıldığı yerleri de ele alan Arıcı, kurumsal eğitim bağlamında ise Nizamiye Medresesi'nin ilk

medrese olup olmadığına dair tartışmalara değinmekte, ayrıca medreselerden akli ilimlerin kaldırılması ve bunun olumsuz etkilerine dair iddiaları da tartışmaktadır.

Klasik sonrası döneme dair Arıcı, *Hidâyetü'l-hikme* ve *Hikmetü'l-ayn* gibi eserlere yazılan şerh ve haşiye türü kitaplar yoluyla bazı meseleler üzerine yoğunlaşılması, *İşârât* şerhleri ve *tehâfüt* literatürü yoluyla belli eserlerin yeniden üretimine yönelik çalışmaların yapılması, İshrâkî felsefe metinlerinin kaleme alınması ve irfanî mektep ürünlerinin ortaya çıkışı şeklinde dört temel yön tespit ederek, söz konusu dönemde felsefenin gelişiminin bu dört yönelim üzerinden okunabileceğini teklif etmektedir. Arıcı'nın bu tespiti, genellikle "karmaşık bir dönem" olarak zihinlerde geçiştiriliveren klasik dönem sonrası İslâm felsefesini anlaşılır kılmaları bakımından son derece mühim görünmektedir.

Eserde yer alan ilk ek, kitabın tek tercüme kısmını oluşturmaktadır. Dimitri Gutas tarafından 2010 yılında hazırlanmış olan "Arapçaya Tercüme Edilen Yunanca Felsefi Eserler" listesinin Türkçe tercümesi olan bu ek, tercüme döneminde dair bilinen bütün mevcut ve güncel bilgileri derleyerek bir liste hâlinde sunmaktadır. Aktarıma dair hem genel bir kanaat hem de ayrıntılı bir bilgi sunması bakımından bu çalışmayı esere ekleyerek Türk okuyucusuna sunmak da son derece isabetli bir tercih olarak görünmektedir. Çalışmanın ikinci eki ise Türkçeye tercüme edilen İslâm felsefesi klasiklerinin bir listesini sunmaktadır. M. Cüneyt Kaya tarafından hazırlanan listede eserler, yayınevi bilgileri ve sayfa numaralarıyla ayrıntılı olarak verilmektedir.

İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler isimli eser, İslâm felsefesine katkıda bulunan pek çok düşünürü ele alması, üstelik problematik düzeyde de meseleleri ayrıca ele alması, bölüm tercihleri, ekleri ve sunduğu bibliyografik bilgilerle alandaki büyük bir boşluğu doldurmaya aday görünmektedir. Eser, klasik sonrası döneme de ulaştığı yer ayırmış olsa da, on üçüncü yüzyıl sonrasında katkısı bulunan daha fazla ismi ve bu kişilerin katkılarını daha ayrıntılı şekilde inceleyen yerli bir kaynak ihtiyacının hâlâ devam ettiğini söylemek gereklidir. Klasik sonrası dönemde İslâm felsefesinin uğradığı değişiklik göz önünde tutularak, kelimeler ve tasavvuf alanıyla temasın doğurduğu yeni mesele ve akımlar da problematik tarzda ve daha ayrıntılı şekilde incelenmeyi beklemektedir. Ayrıca, eserin takdiminde de belirtildiği üzere, kitapta tabiat ve matematik bilimleri eksik bırakılmıştır. Bu nedenle, İslâm felsefesi tarihinin yanında, İslâm bilim tarihini de dikkate alan ve felsefi ilimlerin gelişimine paralel olarak bu alandaki gelişimi de konu edinen eserlere hâlen ciddi bir ihtiyaç bulunmaktadır. Netice olarak *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, zikredilen bu eksikliklerin de giderildiği yeni çalışmaların yapılacağına dair ümitvâr olunması gerektiğini düşündürmektedir.